

İranın millətçi dini rejimi

16 fevral 2025-ci il tarixində İ.İ.R prezidenti M.Pezeşkiyanın Tehrandə “Təbriz mədəniyyət həftəsi”nin bağlanış mərasimində çıxışından bir parçanın videosu yayılıb. Həmin videonun əvvəlində prezident farsca deyir ki, onun çıxış etmək fikri yox idi, dedilər ki, siz də durun bir neçə kəlmə deyin, burada vəzir vəkil də var, türkcə danışmaq olmaz. Sonra deyir ki, Şəhriyarın şeirindən bir neçə beyti deyəcək. İki bənd şeir oxuduqdan sonra bir nəfər ona yaxınlaşaraq nəsə deyir və M.Pezeşkiyan gülərək və istehza ilə farsca deyir ki, türkcə şeir oxumaq heç bir problem yaratmaz.

M.Pezeşkiyanın istehzal, gülüşlə verdiyi reaksiyadan görünür ki, ona rəsmi şəxsin-prezidentin, rəsmi mərasimdə türkcə şeir oxuması Əsas qanunun ölkədə rəsmi dil və yazının farsca olması haqqında 15-ci maddəsinin pozulması demək olmasını xatırladılıb.

Həmin irad bildirən şəxsin statusu məlum olmasa da, onun prezidentə irad bildirmək səlahiyyəti yoxdur. Bunun qanuni yolu prezidentin qanunu pozması ilə bağlı parlamentə və əgər həmin pozuntu ölkənin həyati mənafehləri üçün ciddi təhlükə hesab edilərsə, Məhkəmə hakimiyyətinə şikayət etmək idi. Amma görünür, rejimin nümayəndəsi məsələni həmin həddə çatdırmamaq məqsədi ilə prezidentə daha aşağı səviyyədə və “dostcasına” xəbərdarlıq etməyə üstünlük verib. Bütün hallarda həmin şəxs bütün subordinasiya qaydaları və mövcud qanunvericiliyi pozmuş olur.

Prezidentin türkcə şeir oxuması, həqiqətən, qeyd edilən Konstitusiyaya qanununun pozulması deməkdir. Xəbərdarlıq edən qanunu pozsa da, qanunun pozulması faktı baş verib və ona qarşı istənilən tədbir qanuni

sayılmalıdır. Bu baxımdan İran rejimini tərifləmək olar, çünki konkret faktla bağlı, necə deyərlər, qanunun aliliyi prinsipi həyata keçmiş olur.

Amma qarşı tərəfdə, yəni prezidentin mənsub olduğu xalqın və bütün etnik azlıqların, siyasi və sosial qüvvələrin qanunun aliliyi prinsipinə əməl edilməməsi ilə bağlı çox saylı və haqlı sualları meydana çıxır. Beləki, həmin 15-ci maddədə orta məktəbdə yerli və etnik dillərdə ədəbiyyatın tədrisi nəzərdə tutulsa da, artıq 46 ildir ki, milli azlıqların tələb və istəklərinə baxmayaraq, icra olunmur. Yəni fars dili ilə bağlı həmin qanunun tələbi dərhal icra olunur, lakin etnik dillərlə bağlı hissə 46 ildir ki, icra olunmur. Bu da Əsas qanuna ikili standartlarla yanaşıldığını aydın şəkildə göstərir.

Digər misal, Əsas qanunun 27-ci Maddəsində dinc toplantı və nümayiş azadlığı elan olunsa da, 46 ildir ki, həmin qanunun icrasına ikili standartla yanaşılır. Hökumət lazımi tədbirlərdə xalqı küçələrə tökərək həmin qanuna əməl etdiyini göstərir, yaxud hakimiyyətyönlü qüvvələrin toplanmasına guya göz yumur, amma etiraz xarakterli toplantılar ya başlamamış qarşısı alınır, ya da repressiyalarla qarşılanır. Yəni hətta Əsas qanunun müvafiq maddəsinə münasibətdə qanunun aliliyi prinsipi həyata keçirilmir.

Qanunun aliliyi prinsipi dedik, yada düşdü ki, həmin prinsip islahatçı prezident adlandırılan S.M.Xatəmi (1997-2005) tərəfindən gündəmə çıxarılmışdı. Lakin həmin ideyanı həyata keçirmək mümkün olmadı və az sonra ona sübut etdilər ki, qanunun "aliliyi" necə işləyir. Beləki, 2009-cu ildə prezident seçkilərində seçkilərin nəticələrinin saxtalaşdırıldığına etiraz edən qüvvələrə qarşı geniş və sərt repressiyalar həyata keçirilmiş, prezidentliyə islahatçı namizədlər həmin vaxt həbs edilmiş, sonra ev dustaqlığına göndərilmiş və onları dəstəkləyən S.M.Xatəmiyə isə informasiyadan istifadə etmək və informasiya vasitələrində görünmək qadağan edilmişdir. Bu tədbirlərin heç biri qanun çərçivəsində yerinə yetirilməyib, yəni məhkəməsiz və onun qərar olmadan həyata keçirilib. Həmin qanunsuzluq müxtəlif islahatçı qüvvələrin, dini xadimlərin məhkəmə keçirib qəti qərar tələbinə baxmayaraq bu günə kimi davam edir.

İranda qanunun aliliyi prinsipi sahəsində vəziyyət belədir. Biz hələ siyasi, ictimai, mədəni, sosial həyatın bütün sahələrində qanunsuzluğun baş alıb getdiyini demirik. Amma söhbət fars dilindən gedəndə həmin prinsip dərhal aktuallaşır və icrası təmin edilir.

İslam hakimiyyətinin fars dili ilə bağlı millətçi siyasətindən danışmazdan əvvəl, fars dili ilə bağlı iki məsləyə ötəri diqqət yetirmək olar.

Birincisi, İran ictimai fikrində, elmi araşdırmalarda azərbaycanlıları dil baxımından farslaşmış xalq kimi təqdim edirlər. Onların etnik xüsusiyyətlərindən danışarkən ilk növbədə fars dilində danışdıqları və bu cəhətdən farslardan fərqlənmədikləri vurğulanır. Əgər belədirsə, bir nəfərin, hətta prezidentin farsca danımasının farslar üçün hansı təhlükəsi ola bilər? Bunu rejimin milli siyasətini hazırlayan və həyata keçirən dini-millətçi dairələrdən soruşmalı.

İkincisi, müasir İran ərazisindən kənarda-indiki Tacikistan və Əfqanıstanda formalaşan yeni fars dili əvvəlcə tacik Samanilər(875-999) sonra türk Qəznəvilər(963- 1186) sülalələri tərəfindən İranın indiki ərazisinin şərq regionunda kargüzarlıq dili kimi, daha sonra Səlcuqlular dövləti(1038-1157) tərəfindən indiki İranın qərb regionlarına və ondan qərbə kargüzarlıq və ədəbi dil kimi yayılmağa başlamış və sonrakı türk və Azərbaycan dövlətləri tərəfindən himayə edilərək indiki İranın indiki farsların yığcam yaşadıkları ərazidə yayılmağa başlamışdır. Onu da əlavə etmək lazımdır ki, Ərəb xilafətinin hakimiyyətinin bərqərar olmasından(651) sonra indiki farslar siyasi subyekt statusundan məhrum olduqlarından, qeyd edilən 1500 il ərzində(651- 1925) fars dilinə heç bir siyasi dəstək göstərə bilməmişlər. Bunu nəzərə alan fars ziyalıları fars dilini himayə edən hakim sülalələrin rolunu kiçiltmək üçün fars dilinin işlənmə sahəsinin genişlənməsi və statusunun yüksəlməsini onun linqvistik xüsusiyyətləri və imkanları ilə izah edərək fars dilini fars etnosunun həmin dövrdə varlığı və davamının qoruyucusu və SƏNGƏRİ kimi qələmə verirlər.

Maraqladır ki, belə gücü və yadelli təsirə müqaviməti olan fars dili bu gün, dövlətin son 100 ildə hərtərəfli dəstəyinə baxmayaraq, niyə yenə də zəif durumda qərar tutur , türk dilində bir cümlə və bir-iki beyt qarşısında acizliyini göstərir. Buna görə hakimiyyət dərhal onun dadına çatmağa tələsir. Min beş yüz il fars etnosunu qoruyan fars dili indi nədənsə hakimiyyətin hərtərəfli dəstəyi ilə yenə də özünü kimsəsiz hiss edir. Həm də fars dili ən çox türk dilindən qorxur. Digər dillərdə qanun pozuntularına o qədər də həssaslıq göstərilmir.

Dünyanın çox qəribə işləri olur. Min beş yüz il fars dilini himayə edən türklərin dili indi bu dil üçün təhlükə hesab edilir. Ona görə hakimiyyət-istər şahlıq, istərsə də molla rejimi, onun keşiyində ayıq-sayıq dayanıb. Daha dəqiq desək, bütün vasitələrlə qeyri-farsları assimilyasiya siyasətini həyata keçirməyə çalışır. Həmin məqsədə çatmaq yolunda ən böyük əngəl Cənubi azərbaycanlılar olduğundan onlara və türk dilinə qarşı daha sərt siyasət yeritməyə çalışır. Güman edir ki, Azərbaycan\türk dilini elm, təhsil, idarə və digər sferalardan, özü də ilk növbədə azərbaycanlıların öz vətənlərində-Cənubi Azərbaycanda amirənə qaydada kənarlaşdırmaqla istədiyinə nail ola bilər. Lakin həmin siyasətə məruz qalan digər xalqların tarixi təcrübəsi və İranda etnomillilik münasibətlərin real vəziyyəti, azərbaycanlıların öz dili, mədəniyyəti, milli kimliyinə bağlılığının səviyyəsi və onun daim güclənməsi həmin siyasətin uğursuzluğunu nümayiş etdirir.

Millətçi farslar(hərçənd onların arasında həmin məsələdə sağlam düşüncə sahibinə rast gəlmək çox çətinidir) bir şeyi başa düşürlər ki, azərbaycanlıların dilini qadağan etmək, ona hər cür təzyiq göstərməklə son nəticədə fars dilinin rəsmi dil kimi işlənmə sahəsinin farslarla məhdudlaşmasına şərait yaradacaqlar. Əgər fars dili belə inkişaf etmiş , qüdrətli dildirsə, hakimiyyətin hərtərəfli dəstəyini öz arxasında hiss etdiyi halda belə, niyə türk dili ilə rəqabətdən oddan qorxan kimi qorxur. Suallar çoxdur. Cavabları isə tarix göstərəcəkdir.

Vidadi Mustafayev